

**Іосиф Зісельс: громадянське суспільство
відзначить 80-річчя початку трагедії Бабиного
Яру**

Нелегальний мітинг у Бабиному Яру, 1960-і

Україна готується відзначити 80-річчя трагедії Бабиного Яру — одного із символів Голокосту на території колишнього СРСР. Крім державної програми і візитів зарубіжних лідерів, ряд ініціатив готують громадські організації, про що ми ведемо бесіду зі співпрезидентом Вааду України Йосифом Зісельсом.

Йосиф, чим відрізняється програма нинішніх траурних заходів у Бабиному Яру, від заходів, приурочених до попередньої «круглої дати» — 75-ї річниці трагедії?

П'ять років тому, коли Україна готувалася відзначити 75-річчя початку трагедії Бабиного Яру, було створено оргкомітет, до якого увійшли декілька десятків людей — незалежно від поглядів на ті чи інші аспекти меморіалізації цієї території. На завершальному етапі у засіданнях комітету брали участь і представники МЦГБЯ (який робив тоді перші кроки) — так і повинно бути.

До оргкомітету входили історики, експерти, представники різних громадських організацій. На мою суб'єктивну думку це виглядало досить органічно — йшло обговорення, кожен пропонував щось своє — іноді це приймалося, іноді ні, інколи складно було скоординувати всі заходи — за столом сиділо 60 осіб. Співголовами комітету були тодішній голова АП Борис Ложкін і прем'єр-міністр Арсеній Яценюк. Мені здається важливим, що у підготовці були задіяні незалежні громадські організації — Ваад, наприклад, організував тоді виставку в галереї М-17 та відео-інсталяцію в Art Mall. Музей історії Києва підготував чудову експозицію, присвячену Бабиному Яру — всього, поза роботою Оргкомітету, було реалізовано близько трьох десятків громадських ініціатив.

Не можна сказати, що сьогодні загальна інтенсивність підготовки нижча, особливо в аспекті PR, ніж в 2016-му, але її база вочевидь вужча. До оргкомітету, наприклад, не ввійшли прихильники українського проекту меморіалізації Бабиного Яру, в тому числі історики, які були членами подібних комітетів до 70-річчя і 75-річчя трагедії. На цей раз оргкомітет очолили прем'єр-міністр Шмигаль і голова офісу президента Єрмак, а генеральний директор російського проекту (МЦГБЯ) Яковер став їхнім заступником.

Таким чином, фактично влада віддала підготовку до 80-річчя початку трагедії в руки керівництва російського проекту меморіалізації, природньо, розраховуючи, в тому числі, «зеконормити» на підготовці меморіальних заходів. Нагадую, що п'ять років тому з держбюджету було виділено на такі ж цілі і витрачено близько 30 млн грн. На ініціативи громадянського суспільства пішло куди більше, тільки канадська організація UJE (президент — Джеймс Тімертей) витратила на зазначені проекти близько 1 млн доларів.

Марка, випущена до 75-річчя трагедії Бабиного Яру

Все це, плюс епідемія COVID-19, призвели до того, що активність громадянського суспільства цього разу була значно нижча. Багато організацій просто втратили можливість провести свої заходи в рамках траурного року.

Щоправда, і участь держави сьогодні більш скромна, ніж в 2016-му, коли було виділено мільйон доларів на підготовку до 75-річчя. Хоча, нещодавно було виділено 60 мільйонів гривень на реконструкцію колишньої контори єврейського кладовища, але ні копійки з них до цього часу Національний заповідник Бабин Яр, наскільки мені відомо, не отримав.

У цьому році, наскільки я розумію, у Вааді немає коштів для будь-яких масштабних заходів?

Саме так, майже немає, тому ми запропонували різним громадським організаціям виступити зі своїми ініціативами, а ми звернулися до різних бізнесменів з проханням профінансувати ці проекти. Причому, не через Ваад, а безпосередньо — в даному випадку ми виступаємо у ролі програмного, але не фінансового посередника. Один з проектів — всеукраїнський конкурс шкільних робіт «Історія і уроки Голокосту» — вже профінансував Ваад України, а семінар для вчителів українських шкіл, присвячений трагічній даті, був на наше прохання підтриманий приватним спонсором — Михайлом Лівінським.

Усього було зібрано близько 30 пропозицій, з яких приблизно третина вже знайшли своїх спонсорів. Пошук спонсорів триває і зараз. У російського проекту МЦГБЯ своя програма — ніхто не заважає її реалізовувати, але в нас своя робота.

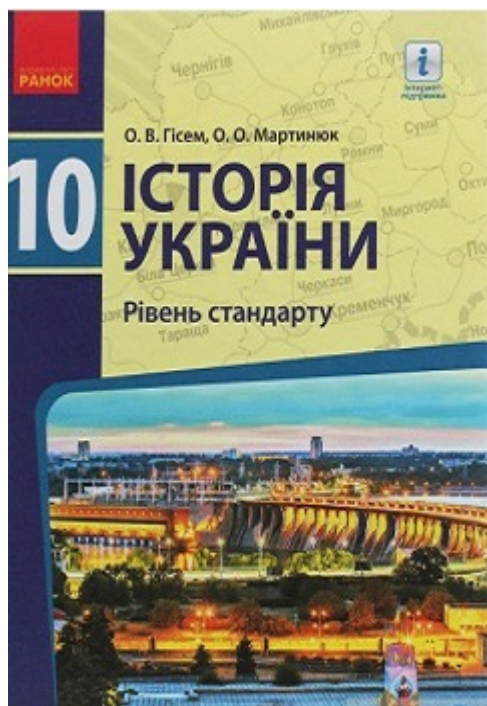

Учасники одного з конкурсів «Історія і уроки Голокосту». Фото: osvita.mkrada.gov.ua

Таким чином, ми принаймні частково спробували виправити перекіс, давши можливість громадянському суспільству взяти участь у підготовці і проведенні меморіальних заходів до цієї сумної дати.

Яке враження на вас справило опитування, відповідно до якого 44% українців навіть не знають, у якому місті сталася трагедія Бабиного Яру?

Мене це не дивує. 20 років тому цифри були б ще сумнішими. Потрібно дивитися на це у динаміці. Ми майже чверть століття фінансуємо проведення ініційованого свого часу Ваадам України проекту «Уроки Голокосту» — семінарів для вчителів та конкурсів серед старшокласників, які вивчають проблематику Голокосту і Бабиного Яру — це приносить свої плоди, але повільно. Я пам'ятаю фільм, знятий більше 30 років тому відомим журналістом Анатолієм Стріляним. Цю картину майже ніхто не бачив, британське телебачення відмовилося її показувати, хоча подібна домовленість була. Стріляний їздив селами і записував висловлювання про Голокост. І на питання, мовляв, чи вбивали тут євреїв, йому якісь дівчата відповіли, мовляв, так вони ж Христа розіп'яли. Це не постановочні кадри, а реальне сприйняття проблеми 30 і більше років тому. Але за ці роки тисячі підлітків взяли участь у наших конкурсах, сотні вчителів пройшли підготовку в Україні та Ізраїлі, Голокост присутній як обов'язкова тема для вивчення, включена в усі українські підручники історії, і у всіх з них згадана трагедія Бабиного Яру. Ми з 1997 року наполягали, що Голокост має вивчатися не тільки у єврейських школах, і це вже давно так, тому і в даному аспекті позитивний процес іде, і 44% означає, що «склянка наполовину повна ...».

Підручники з історії України, де викладені події Голокосту

Я впевнений, що навіть нечисельні цивільні проекти «врятують честь» України у справі меморіалізації Бабиного Яру.

Що стосується конкретних заходів, які з нашої подачі пройдуть до 80-ї річниці трагедії, то про них краще розповість віце-президент Вааду України, голова Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства Леонід Фінберг.

Леонід Кушелевич, хотілося б почати з телемарафону, який заплановано на каналі Еспресо ТВ.

Насамперед, ми б хотіли включити трагедію Бабиного Яру в історичний контекст, і в рамках кількогадинного марафону це цілком можливо. Історики, культурологи, експерти розкажуть про коріння нацистської ідеології, буде показано фільм Сергія Буковського «Назви своє ім'я», в основу якого лягли свідчення людей, які пережили Голокост, окремий блок присвятимо боротьбі за пам'ять про Бабин Яр. Це й історія спроб встановлення там пам'ятника, і стихійні збори, в тому числі знаменитий мітинг 1966 року, на якому виступали Віктор Некрасов та Іван Дзюба, і боротьба єврейських активістів за увіковічення пам'яті про трагедію, документи з секретних архівів, доноси в обком партії, КДБ, доля книги Анатолія Кузнєцова, поезія на їдиші та українською і багато іншого.

Віктор Некрасов у Бабиному Яру, 1966

У столичній єврейській бібліотеці ім. О. Шварцмана пройде виставка, присвячена історії створення пам'ятника Менора. Він був встановлений у 1991 році як символ єврейської трагедії, на відміну від радянського меморіалу, який демонстративно ігнорував вбивство десятків тисяч єврейських жінок, старих та дітей. Виставка відобразить шлях, який пройшло громадянське суспільство у боротьбі за цей пам'ятник, будуть представлені ескізні проекти Якіма Левича, унікальні фото нелегальних мітингів, зразки поезії російською, українською та на їдиші, присвячені пам'яті загиблих у Бабиному Яру. Знайдуть своє місце і фотографії видатних діячів політики та культури, які приходили до Менори протягом 30 років.

Ще один проект, підготовкою якого ми займаємося, являє собою поетично-музичний перформанс (режисер Олег Ліпцин) за книгою Маріанни Кіяновської «Бабин Яр. Голосами». Нагадаємо, що за цю збірку поетеса у 2020 році була удостоєна Шевченківської премії. Вперше перформанс був показаний рік тому на території Софійського собору під час музичного фестивалю «Букет». На мою думку, це одна з найсильніших і емоційно напружених постановок, присвячених пам'яті загиблих під час Голокосту.

Окрема експозиція до 80-ї річниці трагедії розгорнеться на Хрещатику у вигляді стендів з матеріалами про Голокост і Бабин Яр, до цієї дати вийде спецвипуск альманаху «Єгупець», де провідні експерти відповідають на питання про увіковічення пам'яті жертв Бабиного Яру, у Будинку звукозапису буде виконана симфонія -реквієм MEMENTO MORI — MEMENTO VIVERE на основі поетичного циклу Григорія Фальковича «Всі ми вийшли з Бабиного Яру», та багато іншого.

Також у Вааду України є домовленість з Довженко-центром про кінопоказ низки документальних фільмів про Голокост та українсько-єврейські відносини.

Бесіду вів Максим Суханов